

Sevda Cəfər qızı HACIBƏYOVA
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
"Mühasibat uçotu" kafedrasının dissertantı

MALİYYƏ NƏTİCƏLƏRİNİN İQTİSADI MAHİYYƏTİ VƏ MÜƏYYƏN OLUNMASI METODLARI

Xülasə

Məqalədə maliyyə nəticələrinin uçotu və hesabatının nəzəri-metodoloji və praktiki aspektləri araşdırılmış, mövcud problemlər aşkar edilmiş və onların həllinə dair təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Açar sözlər: maliyyə nəticəsi, mənfəətin funksiyaları, zərər, gəlirlər, xərclər.

Giriş

İqtisadi ədəbiyyatlarda və uçot üzrə mənbələrdə maliyyə nəticəsini əks etdirən iki göstəricidən birinin, yəni mənfəətin mahiyyətinə, formalaşmasına yanaşmada müxtəlif baxışlar, konsepsiyalar mövcuddur. Klassik iqtisadiyyatda mənfəətə gəlirin bir hissəsi, yaxud kateqoriyası kimi baxılır və mənfəətin müəyyən olunmasına müxtəlif metodiki yanaşmalar vardır. Məsələn, P.A.Samuelson və V.D.Nordhaus mənfəətə tərif verməyərək onu gəlirdən bütün xərcləri (həm baş vermiş, həm də alternativ xərcləri) çıxmaqla müəyyən edir [3, s. 297]. Bu metodla hesablanan mənfəət iqtisadi nəzəriyyədə "iqtisadi mənfəət" kimi qəbul edilir. Adı çəkilən iqtisadçılar "mühasibat mənfəəti"ni satışın həcmindən xərcləri çıxmaqla qalıq dəyəri kimi müəyyən edirlər. Ancaq buradan aydın deyil ki, müəlliflər xərclərə nələri aid edir. Əgər bu xərclərin tərkibində faktiki çəkilmiş bütün xərclər varsa, onda həmin xərclər satışdan olan gəlirdən deyil, qeyri-satış əməliyyatlarından olan gəlirlər də daxil olmaqla ümumi gəlirdən çıxılmalıdır.

"İqtisadi nəzəriyyə" adlı dərslikdə iqtisadi mənfəət - məhsul satışından oldə olunan pul ilə bütün istehsal xərclərinin fərqi kimi, mühasibat mənfəəti isə - məhsulun satışından oldə edilən pulun miqdarı ilə xarici xərclər çıxılmaqla müəyyən edilir [1, s. 240]. Verilmiş bu təriflərə rəğmən biz öz münasibətimizi aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik. İqtisadi mənfəət müəyyən olunarkən təkcə məhsul satışından olan pul deyil, qeyri-satış əməliyyatlarından olan pulun məbləği də nəzərə alınmalıdır və deməli, iqtisadi mənfəəti müəyyən edərkən istehsal xərclərinin üzərinə digər xərclər də əlavə olunmalıdır. Bundan başqa, hər iki tərifdə ümumi gəlir kimi məhsulun satışından olan pulun miqdarı götürülür, halbuki, gəlir təkcə daxil olan pulun miqdarı ilə deyil, artıq yuxarıda qeyd olunduğu kimi dəyəri ödənilməmiş məhsula görə debitor borclarının məbləği nəzərə alınmaqla müəyyən olunmalıdır.

Digər mənbədə "mənfəət istənilən müəssisənin başlıca motivi və səmərəliliyinin əsas göstəricisi" kimi açıqlanır [4, s. 237]. Həmin mənbədə mənfəətin növləri və hesablama metodlarının sxemi verilmişdir. (Sxem 1).

Sxem 1.

Mənfəətin növləri və hesablama metodları

Ümumi mənfəət = Ümumi gəlir - İstehsal xərcləri
İqtisadi mənfəət = Ümumi gəlir - Bütün resurslara çəkilən iqtisadi xərclər
Mühasibat mənfəəti = Ümumi mənfəət - Aşkar xərclər
Xalis iqtisadi mənfəət = Mühasibat mənfəəti - İstehsalın qeyri-aşkar xərcləri
Xalis mənfəət = Ümumi mənfəət - Vergilər, məcburi ödənişlər
Normal mənfəət = Kapitala normativ qaytarılma - Sahibkarlıq gəlirinin norması
Təsərrüfat mənfəəti = Normal mənfəət + İqtisadi mənfəət
Son hədd mənfəəti = Son hədd gəliri - Son hədd xərcləri

Verilmiş sxemə əsasən demək olar ki, mənfəətin sxemdəki 8 göstəricisindən yalnız üçü barədə maliyyə uçotu və hesabatında informasiya formalaşdırıla bilər: ümumi mənfəət, mühasibat mənfəəti və xalis mənfəət. Mənfəətin qalan bütün göstəriciləri maliyyə uçotu kateqoriyalarına aid deyil, hərçənd ki, onların bəziləri idarəetmə uçotu çərçivəsində informasiya obyektinə ola bilər.

Sxemə diqqətlə nəzər saldıqda orada bəzi göstəricilərin dəqiq olmadığını sezmək olar. Məsələn, sxemdə ümumi mənfəət ümumi gəlir ilə istehsal xərcləri arasındakı xərc kimi müəyyən edilmişdir. Əgər ümumi mənfəəti hesablamaq üçün ümumi gəlir götürülsə, onda xərclər qismində istehsal xərcləri deyil, ümumi xərclər götürülməlidir. Məsələ bundadır ki, ümumi gəlir anlayışı müəssisənin həm istehsal, həm də qeyri-istehsal fəaliyyətindən yarana bilər və müəssisənin ümumi gəlirini təkcə istehsal xərcləri deyil, ümumi xərclər də yarada bilər, yaxud ümumi xərclər ümumi gəlirin kəmiyyətini azalda bilər. Mühasibat uçotu praktikasında əsas fəaliyyətdən gəlir, ümumi gəlir deyildir, həmçinin də istehsal xərcləri anlayışı bütün xərcləri əhatə etmir. Ümumi xərclərə istehsal xərclərindən başqa administrativ xərclər, kommersiya xərcləri, həmçinin sair xərclər daxil edilməlidir. Yalnız bu halda ümumi gəlir və ümumi xərclər müqayisə olunmaqla ümumi mənfəətin kəmiyyətini müəyyən etmək mümkündür. Əgər istehsal xərclərinin üzərinə kommersiya və administrativ xərclər, sair xərclər əlavə olunsay, onda müəssisənin klassik iqtisadiyyatda deyildiyi kimi "aşkar xərcləri" yaranmış olur. Aşkar xərclər əslində müəssisədə faktiki baş vermiş bütün xərcləri əhatə edir. Onda belə çıxır ki, iqtisadçı - nəzəriyyəçilərin mühasibat mənfəəti adlandırdıqları mənfəət əslində mühasiblərin balans mənfəəti adlandırdıqları mənfəətdir. Uçot nəzəriyyəsi və praktikasında balans mənfəəti ümumi mənfəət kimi də qəbul edilir.

Beləliklə, iqtisadi nəzəriyyədə iqtisadi mənfəətin və mühasibat mənfəətinin iqtisadi mahiyyəti və onların müəyyən olunması metodlarına vahid yanaşma yoxdur. Bundan başqa, iqtisadi nəzəriyyədə maliyyə nəticələrinin (mənfəətin və zərərin) iqtisadi mahiyyəti kifayət qədər geniş açıqlanmışdır, iqtisadi bir kateqoriya kimi maliyyə nəticələrinin kəmiyyətini müəyyən olunmasına dair ümumqəbul olunmuş konsepsiya yoxdur, gəlirlər ilə xərclərin bazasında yaranan maliyyə nəticələri ilə maliyyə vəziyyəti arasındakı əlaqə yətinəcə tədqiq edilmir. İqtisadi nəzəriyyədə maliyyə nəticələrinin qiymətləndirilməsinə də, demək olar ki, toxunulmur. Eyni sözləri gəlirlərə və xərclərə rəğmədən də demək olar. Halbuki, dəqiq qiymətləndirmə olmadan heç bir iqtisadi kateqoriyanın, o cümlədən gəlirin, xərcin, mənfəətin (zərərin) real kəmiyyətini (məbləğini) müəyyən etmək və iqtisadçılar üçün faydalı informasiya formalaşdırmaq mümkün deyildir. Qəbul olunan qərarların ilkin və son nöqtəsi faydalı və əhəmiyyətli informasiyanın təhlilindən alınan nəticələr əsasında qoyulur. Maliyyə nəticələri olan mənfəət və zərərlər əsasən müəssisənin fəaliyyətinin sonuncu mərhələsində formalaşır. Xərclər və gəlirlərin əsas hissəsi isə istehsal prosesində baş verir. Mənfəətin götürülməsi üçün çəkilən xərclər satılan məhsulun maya dəyərinə tam və qismən daxil olmasından asılı olmayaraq son nəticədə mənfəətin həcminə təsir edir.

Uçot və hesabat, xüsusən də iqtisadi təhlilə dair ədəbiyyatların əksəriyyətində maliyyə nəticələrinin əsas tərkib hissəsi olan mənfəətə məzmun, mahiyyət baxımından deyil, daha çox forma baxımından yanaşılır, göstərilir ki, mənfəət müəssisənin fəaliyyətinin səmərəliliyinə qiymət vermək üçün tətbiq edilən göstəricilər sistemində əsas göstəricidir. Mənfəət ən əvvəl müəssisənin fəaliyyətinin başlıca məqsədi kimi deyil, onun fəaliyyətinin səmərəliliyini xarakterizə edən ümumiləşdirici göstərici kimi yanaşılması onun rolunu və əhəmiyyətini azaltmış olur. Mənfəətin yaradılması və bölüşdürülməsi mexanizminin, o cümlədən onun mühüm tərkib hissəsi olan uçot və hesabatın, iqtisadi təhlilin bu cür konsepsiya əsasında formalaşdırılması müəssisələrin maliyyə vəziyyətinə, maliyyə nəticələrinə neqativ təsir göstərir, onların kapitalının artırılmasına, sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə daha təsirli mexanizmin işlənilməsinə imkan vermir.

Hər bir iqtisadi kateqoriyanın, o cümlədən maliyyə nəticələrinin əsas göstəricisi olan mənfəətin iqtisadi mahiyyəti, onun yerinə yetirdiyi funksiya, yaxud funksiyalar ilə daha düzgün və dolğun açıqlana bilər. Bu baxımdan uçot üzrə ədəbiyyatlarda mənfəətin mahiyyəti və funksiyaları,

demək olar ki, açıqlanmamış qalır, mənfəətə gəlirlər ilə xərclərin müqayisəsi nəticəsində yaranan müsbət kəmiyyət fərqi kimi baxılır. Təhlilə dair ədəbiyyatlarda mənfəətin mahiyyəti birbaşa açıqlanmasa da, onun müxtəlif funksiyalar yerinə yetirməsi vurğulanır. Bəzi müəlliflər təsərrüfatçılıq subyektlərinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin başlıca göstəricisi kimi mənfəəti deyil, maliyyə nəticəsini götürürlər [2, s 283].

Mənfəətin yerinə yetirdiyi funksiyalar, onların mikro və makro səviyyədə rolu

Mənfəətin mahiyyətinin açıqlanmasına yanaşmada iqtisadçılar, mühasiblər arasında yekdil fikir yoxdur. Postsovet məkanında bəziləri mənfəəti izafi məhsulun hamısının, zəruri məhsulun isə bir hissəsinin dəyərinin pulla ifadəsi kimi, digərləri onu yalnız izafi məhsulun dəyərinin pulla ifadəsi kimi qəbul edirlər. Onlar mənfəətin obyektiv zəruriliyini sosializmdə əmtəə-pul münasibətlərinin mövcudluğu, müəssisələrin iqtisadi müstəqilliyi ilə izah edirlər. Belə bir fikir də qismən mövcud idi ki, mənfəətin mahiyyəti onun hansı məqsədlər üçün istifadə olunması ilə müəyyən edilirdi. Bu cür yanaşmaların və fikirlərin nə dərəcədə düzgün olub-olmadığına münasibət bildirmədən yalnız onu deyə bilərik. O zaman da, indi də nəzərdən keçirilən məsələlərə dair müxtəlif mövqedə duran müəlliflərin vahid mövqeyi onda görünür ki, onlar mənfəətin mahiyyətinin onun yerinə yetirdiyi funksiyalar əsasında daha düzgün açıla biləcəyini qeyd edirlər. Bu yanaşma ilə biz də razıyıq. Ancaq məsələ burasındadır ki, maliyyə nəticəsinin göstəricisi olan mənfəətin hansı funksiyaları yerinə yetirdiyi, yaxud onun hansı funksiyalara malik olduğu mübahisə və müzakirə obyektinə olaraq qalır.

Ədəbiyyatlarda mənfəətin aşağıdakı funksiyaları sadalanır: geniş təkrar istehsalın maliyyələşdirilməsi funksiyası, qiymətləndirici funksiyası, stimullaşdırıcı funksiya, bölüşdürücü funksiya. İqtisadçıların tam əksəriyyəti mənfəətin qiymətləndirici funksiyasına daha çox əhəmiyyət verir və onu ön plana çəkirlər. Mənfəətin qiymətləndirici göstəricisi olması funksiyası mühüm praktiki əhəmiyyətə malikdir. Qiymətləndirmə funksiyası müəssisə barədə, onun maliyyə nəticələri barədə informasiya formalaşdırmağa kömək edir. Bu cür və digər informasiya bazasında onlar iqtisadi qərarlar qəbul edir, deməli, hər bir müəssisə investitorları cəlb etmək üçün maliyyə nəticəsinin mənfəətli olmasında maraqlıdır. Beləliklə, qiymətləndirmə funksiyası həm də mənfəətin stimullaşdırıcı təərəfini özündə ehtiva edir. Qiymətləndirici göstəricilərdən biri kimi mənfəətin rolu ondan ibarətdir ki, onun köməyi ilə müəssisənin malik olduğu maddi, əmək və maliyyə resurslarından, təşkilati, texniki faktorlardan nə dərəcədə səmərəli istifadə etmiş olduğu barədə təəvvür yaranır. Maliyyə nəticəsini həm mənfəətin mütləq kəmiyyəti ilə, həm də onun hansısa göstəriciyə nisbəti kimi müəyyən etmək olar. Mütləq kəmiyyətlər çox vaxt müqayisə üçün əhəmiyyətli olmur. Odur ki, informasiyanın istifadəçiləri müxtəlif firmaların maliyyə nəticələrinə yalnız mənfəətin mütləq kəmiyyəti ilə qiymət verə bilməzlər, çünki, yalnız bu əsasda qiymətləndirmə onların səhv iqtisadi qərarlar qəbul etməsinə səbəb ola bilər. Deməli, maliyyə nəticəsi təkcə mənfəətin mütləq kəmiyyətinə əsasən deyil, hər hansı nisbi göstəriciyə əsasən müəyyən olunmalıdır. Maliyyə nəticəsinin nisbi göstərici əsasında qiymətləndirilməsi mənfəətin bir çox göstəricilərə (resurslara, xərclərə, xüsusi kapitalla, uzun və qısamüddətli aktivlərin orta illik dəyərinə və s.) nisbəti şəklində həyata keçirilir. Maliyyə nəticəsinin mütləq göstəricisi ilə yanaşı, nisbi göstəricisinin istifadəsi müxtəlif formaların müqayisəsini aparmağa imkan verir. Bu da maliyyə uçotu və hesabatı sistemi qarşısında qoyulan mühüm tələblərdən birinə - informasiyanın müqayisəliliyinin təmin olunması tələbinə uyğun gəlir. Qiymətləndirmə funksiyasının qeyd olunan cəhətlərinə baxmayaraq o mənfəətin, deməli maliyyə nəticələrinin iqtisadi mahiyyətini tam müəyyən etmir.

Araşdırmalar göstərir ki, mənfəətin qiymətləndirici, stimullaşdırıcı funksiyaları və digər funksiyaları içərisində geniş təkrar istehsal (sosial-iqtisadi inkişaf) və bölüşdürücü funksiyaları daha qlobal əhəmiyyətə malikdir. Çünki, bu funksiyalar təkcə mikrosəviyyədə deyil, həm də makrosəviyyədə qəbul edilir. Bu da ondan irəli gəlir ki, mənfəət bir çox makroiqtisadi göstəricilərin tərkibinə daxil edilir. Bunlara ümumi daxili məhsul (ÜDM), milli gəlir (MG), xalis milli gəlir

(XMG), qiymətlərin ümumi səviyyəsi (QÜS) və s. daxildir. Mənfəət bu göstəricilərin formalaşdırılması ilə sıx əlaqədardır. İstər mikro, istərsə də makro səviyyələrdə formalaşdırılan göstəricilərin, o cümlədən gəlir və xərc göstəricilərinin hesablamə bazasını uçot və hesabat təşkil edir. Məsələn, ÜDM xərclər metodu əsasında hesablanan zaman aydın görünür ki, onun tərkibinə əməkhaqqı, rentə, dolay vergilər və amortizasiya ilə yanaşı, kapitalın mülkiyyətçilərinə ödənilən mənfəət də daxil edilir.

Makroiqtisadi göstəricilərdən biri olan MG-nin tərkibinə nəzər salsaq görürük ki o, ödənilmiş əməkhaqqının, mənfəətin, rentanın və faizin məcmusuna bərabərdir [3, s. 453].

Mənfəət geniş təkrar istehsalın maliyyə mənbəyidir

Cəmiyyət miqyasında formalaşan milli gəlir cəmiyyətin iqtisadi inkişafının və bütövlükdə onun üzvlərinin rifah halının yaxşılaşdırılması mənbəyidir.

Qiymətlərin ümumi səviyyəsinin mühüm göstəricilərindən biri olan istehlak qiymətlərinin formalaşmasında müəssisələrin məhsul istehsalına çəkdiyi xərclərin mühüm rolu vardır.

Institusional vahiddir, yəni müəssisə, firma, şirkətlər və digər oxşar qurumlar səviyyəsində (mikrosəviyyədə) ümumi, yaxud balans mənfəəti "Maliyyə nəticələri haqda hesabat" da gəlirlərin və xərclərin qalığı kimi müəyyən olunmaqla əslində həmin vahidlərin (mülkiyyətçilərin) kapitalının saxlanması və artırılması mənbəyidir. Bu mənada, maliyyə nəticəsini xarakterizə edən mənfəətin geniş təkrar istehsalın əsas maliyyə mənbəyi olması şübhəsizdir. Deyilənlər əsasında belə bir mühüm nəticəyə gəlmək olar ki, mənfəətin geniş təkrar istehsalın maliyyə mənbəyi olması onun iqtisadi mahiyyətini açıqlayan başlıca funksiyasıdır.

Mənfəətin geniş təkrar istehsal funksiyası dedikdə, biz onun təkcə müəssisələrin (mülkiyyətçilərin) kapitalını artırmasını nəzərdə tuturuq. Söhbət ondan gedir ki, mənfəətin dövlət büdcəsinə cəlb olunan hissəsi bütövlükdə cəmiyyətin də geniş təkrar istehsalının maliyyə mənbələrindən biridir. Əgər mənfəətin artması müəssisənin kapitalını artırmaqla onun maliyyə vəziyyətini, əmlak vəziyyətini, tədiyyə qabiliyyətini möhkəmləndirirsə, dövlət büdcəsinin gəlirlərini artırmaqla bütün cəmiyyətin inkişafını təmin edir. Deyilənlərdən daha bir nəticə çıxarmaq olar ki, geniş təkrar istehsal kimi mənfəətin əsas funksiyası müəssisənin biznes fəaliyyətinin başlıca məqsədi - mənfəət götürmək məqsədi ilə çulğalaşmış olur.

Mənfəətin bölüşdürücü funksiyasını da qəbul etmək lazımdır. Bu funksiya vasitəsilə mənfəətin şəxsi (fərdi), kollektiv (müəssisə) və cəmiyyət arasında maraqlarının uzlaşdırılması baş verir. Belə ki, əldə olunmuş ümumi mənfəət, yaxud mühasibat mənfəəti vergiyə cəlb olunur, bununla da dövlət büdcəsinin gəlirlərinin bir elementinə çevrilir və deməli bütövlükdə cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması üçün sərf olunur. Mənfəətin qalan hissəsi dividəndlərin ödənilməsinə, mükafatların verilməsinə sərf olunur. Bu hissə mənfəətin fərdlər arasında bölüşdürülmüş cəmiyyətin əksi etdirir. Həmin mənfəət ayrı-ayrı işçilərin maddi rifahının yüksəldilməsi, onların sosial-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, sağlamlıqlarının möhkəmləndirilməsi üçün istifadə olunur. Mənfəətin qalan hissəsi müəssisənin (mülkiyyətçilərin) kapitalının artırılması üçün sərf olunur, daha doğrusu, qalan mənfəət bölüşdürülməmiş mənfəəti yaradır, bu da kapitalın tərkib elementi olaraq onun artmasını göstərir.

Əlbəttə, mənfəətin bölüşdürücü funksiyası, yaxud onun bölüşdürülən bir cəmiyyət kimi formalaşdırılması və bölüşdürülməsi əsasən normativ qaydada tənzimlənilir. Qeyd olunan moment əslində birbaşa mənfəətin deyil, onun hesablanması və bölüşdürülməsi bazası olan gəlirlərin və xərclərin formalaşdırılmasının və bölüşdürülməsinin normativ sistemə əsaslanır. Belə ki, mənfəətin normativ qaydada, yəni dövlət tərəfindən bölgüsü, onun yalnız bir hissəsinin büdcəyə cəlb olunması şəklində baş verir, mənfəətin qalan hissəsi isə müəssisənin öz daxili qaydalarına əsasən bölüşdürülür. Halbuki, gəlirlərin və xərclərin, xüsusilə də əsas əməliyyat fəaliyyətindən olan gəlirlərin və xərclərin formalaşdırılması və bölüşdürülməsində normativ sistemin (vergi qanunvericiliyinin) daha böyük rola malik olduğunu demək olar. Dövlət vergi qanunvericiliyinin köməyiylə gəlirlərdən hansı xərclərin çıxıla biləcəyini (xərclərin bölüşdürülməsini), hansı xərclərin gəlirlə-

rə qismən aid edilə biləcəyini, hansı xərclərin isə (məsələn, ezamiyyə xərclərinin, reklam xərclərinin və s.) normadan artıq hissəsinin müəssisənin sərəncamında qalacaq mənfəət hesabına ötürülməli olduğunu müəyyən edir. Bu rıçaqlar vasitəsilə müəssisənin iqtisadi-sosial inkişafının maliyyə mənbəyi olan mənfəətin cəmiyyəti formalaşdırılır. Mənfəətin dövlət ilə müəssisə arasında, eləcə də fərdlər (işçilər) ilə dövlət arasında (dividəndlərdən, mükafatlardan və sair oxşar investisiya fəallığının artırılması, yeni elmi-texniki nailiyyətlərin, layihələrin mənimsənilməsinin stimullaşdırılması üçün ya əlverişli şərait, ya da neqativ təsir göstərə bilər. Beləliklə, mənfəət müsbət maliyyə nəticəsi olub, sahibkarın, müəssisənin kapitalını, dövlətin büdcə gəlirlərini artırır.

Maliyyə nəticələrinin, yəni mənfəətin, yaxud zərərin, gəlirlərlə xərclərin müqayisə olunması əsasında müəyyən olunması konsepsiyası nə iqtisadi nəzəriyyədə, nə də uçotun nəzəriyyəsi və praktikasında mübahisə doğurmur, ancaq mübahisə doğuran əsas məsələ odur ki, gəlirlərlə hansı xərclər müqayisə olunmalıdır. Gəlirlərlə müqayisə üçün müxtəlif xərclərin götürülməsi müxtəlif mənfəət cəmiyyətlərinin yaranmasına gətirib çıxarır: ümumi mənfəət, iqtisadi mənfəət, mühasibat mənfəəti, xalis iqtisadi mənfəət, xalis mənfəət, normal mənfəət, təsərrüfat mənfəəti, son hədd mənfəəti və s. Mənfəətin həmin göstəricilərinin siyahısı deməyə əsas verir ki, ədəbiyyatlarda mənfəətin hesabı cəmiyyətin müəyyən edilməsinə vahid konseptual yanaşma yoxdur, mənfəətin bir çox göstəriciləri maliyyə uçotu vasitəsilə formalaşdırıla bilmir və deməli, əslində mücərrəd xarakter daşıyır. Maliyyə uçotu sistemində maliyyə nəticəsinin, daha doğrusu, mənfəətin yalnız iki göstəricisi formalaşdırıla bilər: ümumi mənfəət (mühasibat mənfəəti) və xalis mənfəət. İqtisadi və uçot ədəbiyyatlarında mənfəətin mahiyyəti və funksiyalarına da vahid yanaşmanın olmadığı görünür. Maliyyə nəticəsini xarakterizə edən göstəricilərdən biri olan mənfəətin başlıca və müəyyənədiçi atributları bunlardır: mənfəət müəssisənin gəlirinin bir hissəsidir; mənfəət müəssisənin (mülkiyyətçinin) kapitalının artırılması mənbəyidir; mənfəət cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafının maliyyə mənbələrindən biridir. Bu yanaşmadan çıxış edərək mənfəətə aşağıdakı kimi tərif vermək olar: mənfəət - müəssisənin fəaliyyəti nəticəsində yaradılan, onun inkişafının və kapitalının artmasının əsasını təşkil edən gəlirin və bütövlükdə cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafının mənbələrindən biri olan milli gəlirin tərkib hissəsidir.

Mənfəətin funksiyaları mənfəətin mahiyyətinin açıqlanması üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir, ancaq mənfəətin mahiyyətini yalnız onun yerinə yetirdiyi funksiyalar ilə bağlamaq düzgün olmazdı. Çünki, mənfəətin mahiyyəti onun cəmiyyətini müəyyən etməyə imkan verdiyi halda, mənfəətin funksiyaları mücərrəd olduğu üçün mənfəətin cəmiyyətini yaratmır. Mənfəətin funksiyaları mənfəətin cəmiyyətdən irəli gəlir.

Mənfəətin yuxarıda nəzərdən keçirilən və digər funksiyalarının real praktikada təzahürü uçot və hesabatın formalaşdırdığı informasiya ilə təsdiq olunur, yaxud oluna bilər.

Nəticə

Məqalədə maliyyə nəticələrinin uçotu və hesabatının nəzəri-meodoloji və praktiki aspektləri araşdırılmış, mövcud problemlər aşkar edilmiş və onların həllinə dair təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır. Araşdırmanın əsas vəzifəsi xərclərin və maliyyə nəticələrinin mövcud standartlar bazasında uçotunun aparılması metodologiyasını şərh etmək və qiymətləndirməkdir. İşdə mənfəətin mahiyyəti müxtəlif aspektlərdən açıqlanmış və onun yerinə yetirdiyi funksiyalar araşdırılmışdır. Araşdırmalar göstərmişdir ki, funksiyaları içərisində geniş təkrar istehsalı (sosial-iqtisadi inkişaf) və bölüşdürücü funksiyalar daha qlobal əhəmiyyətə malikdir. Nəticə etibarilə mənfəətin başlıca və müəyyənədiçi atributları göstərilmiş və mənfəətə vahid tərif verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. "İqtisadi nəzəriyyə" / prof. T.Ş.Vəliyevin və prof.M.X.Meybullayevin ümumi redaktəsi ilə. - Bakı, "Çaşıoğlu", 2001. 691 s.
2. Mahmudov İ.M., Zeynalov T.Ş., İsmayılov N.M. "İqtisadi təhlil". Dərslik, Bakı, "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2010. 796 s.
3. Пол А.Самуельсон, Вильям Д.Нордхаус. Экономика: Пер. с англ.-М.: "Издательство БИНОМ", 1997.-800 с.
4. Экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. В.И.Видяпина, акад. Г.П.Журавлевой.-4-е изд.-М.:ИНФРА-М., 2004. 640 с.

*Sevda Dzaфар кызы Гаджибекова
диссертант кафедры "Бухгалтерский учет"
Азербайджанского Государственного
Экономического Университета*

Сущность и методы определения финансовых результатов

Резюме

В статье рассматриваются теоретико-методологические и практические аспекты учета и отчетности о финансовых результатах, выявляются существующие проблемы и вносятся предложения и рекомендации по их решению. Основная цель исследования - интерпретировать и оценить методологию учета затрат и финансовых результатов на основе существующих стандартов. Сущность заработка объясняется в различных аспектах и исследуются выполняемые им функции. Исследования показали, из всех других функций, более глобальное значение имеют широкое воспроизводство (социально-экономическое развитие) и разделительные функции. В результате были обсуждены основные и окончательные признаки прибыли и дано единое определение прибыли.

Ключевые слова: финансовый результат, функция прибыли, убытки, доходы, расходы.

*Sevda Jafar Hajibayova
PhD candidate of the "Accounting" department
of Azerbaijan State University of Economics*

Essence and methods for determining financial results

Summary

The article discusses the theoretical, methodological and practical aspects of the accounting and reporting of financial results, identifies existing problems and made suggestions and recommendations for solving them. The main objective of the study is to interpret and to evaluate the methodology for cost accounting and financial results based on existing standards. The essence of earnings is explained in various aspects and functions performed by it were explored. Research has shown that of all other functions, widespread reproduction (socioeconomic development) and separation functions are of more global importance. As a result, the main and final signs of profit were discussed and a single definition of profit was given.

Key words: financial result, profit function, losses, income, expenses.